

HAJRÁ, ECSET!*

TOLNAI OTTÓ

Nagydarab ember voltál. Sokszor vetettük egymásnak hátunkat, méretkeztünk, melyikünk a magasabb. Két-három centivel magasabb voltál. (Lám, még most is csalok, elcsaltam egy-két centit.) És mennyivel erősebb! Tényleg: bikaerős. Hisz pontosan fél évszázadra (a koporsó födele oda volt támasztva a sarokba: ÉLT 50 ÉVET, írta rajta arany-papirosból vagy valamiféle leheletnyi lemezből vágott, mintásra-díszesre préselt betűkkel, számokkal, minden betű külön-külön volt felszögezve, gombostűnyi szögekkel, minden bizonnyal behozatali anyag, villant át az agyamon, Németországban dolgozva meglepődve tapasztaltam, hogy az emberek hazahozandó cuccának nagy része a temetkezéshez szükséges kellékekből áll, meglepődve, megszégyenülve, nem kis pánikkal tapasztaltam, az egyszerű emberek, idény- és vendégmunkások egy pillanatra sem feledkeznek meg a halálról, a temetkezés ritusának milyenségéről különleges gyertyákat, mécseseket, kereszteket, szalagokat, szemfedőket vásárolnak, mert jobb minőségű, szebb; az egyik betű elmozdult koporsód sarokba támasztott fedelén, kevesebb szöggel volt felerősítve, mint a többi, kisujjammal, éppen csak oldalra fordulva, vizsgálgaizgattam, hüvelykujjammal meg rágórbíttetem a szöget, ne mozdulhasson el ismét, ne mozdulhasson el, ha majd ráhelyezik, rászögezik a koporsóra, minden bizonnyal azért keresve ezt a foglalatosságot, azért kapaszkodva abba az egyetlen betűbe, már nem is emlékszem, melyik is volt, azért kapaszkodva abba az aranyozott semmiségbe, hogy ne kelljen *odanéznem*) volt szükség, hogy szétrombold, megöld magad. Fél évszázados napi huszonnégy órás, erőltetett munkára. Nagydarab ember voltál, mondom, bikaerős, de a fejed keskenynek, áramvonalasnak látszott, volt benne valami madárszerűség. Ezért az ember nem volt mindig tudatában valós méreteidnek, az egykor kisportolt testnek (igen, egyedül a labda volt képes levezetni, visszafogni az őrlő energiákat, a művészet nem, akármennyire is harcoltál a művészet ellen, akármennyire menekültél is tőle, a művészet csak fokozta). Az utóbbi egy-két

* Folytatás az 1987. májusi számunkból

évben már nemigen gondoztad, nem nyested, nem nyestetted szőrzeted, hajzatod sátrát, pedig sok borbély, barátod, ismerősöd volt. Dusit, aki nálad is jobban elmagányosodott, szibériai rabokat idézően bebugyolált lábával, hóna alatt zsiros táskájával (mi lett a kis borbélykoffer sorsa?! — erre a kérdésemre, ha hozzád merek lépni, te tán még ott, a ravalon is érdekes történettel válaszolsz, felkönyökölsz, és előadod Dusi kis borbélykofferja eltűnésének hihetetlen történetét, még egyszer, utoljára megnevetterve az alig elviselhető fagyban topogó, gyászoló tömeget) ott láttam vacogva zokogni koporsód mellett. Dusi jóval idősebb volt nálunk, de még emlékszem az apjára is: kemény, világéletében kopasz emberke volt, a negyvenes és az ötvenes években borbélyként dolgozott, hajnaltól késő estig rohángált a kiskofferral, jóllehet eredeti foglalkozása rendőr volt, a rendőr Mladen, mindenki így hívta, bár fogalmam sincs, melyik rezsimben is rendőrösködhetett. Dusi semmiben sem emlékeztet a rikácsoló, tüskés emberkére, állandóan mosolyog (most láttam arcát először e mosoly nélkül, ám a sírás, a zokogás is e mosoly fonákja volt), egy évtizede még választékosan öltözködött, inkább arisztokratának tűnt, tán még leginkább a kis fehérorosz kolóniához tartozónak vélhette az ember. *Dusi* — érdekes, az emberek milyen csodálatos leleménnyel, nyelvérzékkel látták el kicsinyítő képzővel, magyar kicsinyítő képzővel Dušan cár zord nevét, amelyből azelőtt sosem véltem kihallani a lélek szót, ám most már, e kis borbélynak hála, a cár nevében is kihallom a lélek (duša) szót. Rongyokba bugyolálva, csontvázsoványan zokogott, de látszott: Dusi még ilyen állapotban is teljesen szolgálatkész. Napok óta nem evett, átfagyott, ujjai meggémbereedtek, de még ott, akkor is hajlandó lett volna gyorsan megnyírni téged. Különben is a forró könny felmelegítette kissé arcát, arcát törölgető ujjait. Hajlandó lenne körülstuccolni, megnyesni szakállad. Kellemes, ám a vacogást csak fokozó, halk zeneként csattogtatva az ollókat, amíg kint elhangzanak a beszédek, míg a pap imádkozik, énekel. Szépen, észrevétlenül végezte volna el Dusi a munkáját, észrevétlenül, mint ahogyan él is, még észrevétlensége miatt is állandóan bocsánatot kérve mosolyával. Magában tán neheztelt is rád egy kicsit Dusi, már amennyire ő neheztelni tudott valakire, neheztelt, hogy ha már ilyen dologra szántad el magad, miért nem szóltál neki, elég lett volna csak egy intés, egy jelzés, és egy fröccs, egy mártás ellenében minden időben, minden helyen, akár a fagyos, csillagos ég alatt is, rendbe hozta volna hajad, szakállad. De, még ott, akkor, a szertartás első pillanatában sem volt késő. A kis kefével minden szőrszálat azonnal összesöpört volna. És valami ezüstfejtű üvegcséből tán még némi pacsulit is előkerült volna, komolyan konkurálva a tömjénnel, az élet princípiumát hirdelve. Igen, Dusi hajlandó lett volna. Hajlandó mindenre. Hallatszott, amint zokogás közben össze-összekoccantak az ollók, a nyírógép, a teknőcnyelű borotva, sőt, ha egy-egy erősebb koccanás hallatszott, arra gondoltam, Dusi tás-

kájában ott egy borbélytányér is. Egy csodálatosan ragyogó borbélytányér, amit Dusi azonnal kivesz, ragyogó napként felemel, beragyogtatva az egész fagyos világot, felemeli, óvást jelent be, életében először határozottan: leállítva az egész cirkuszt, téged meg visszaparancsolva az életbe, vissza, hogy szépen megvetett helyedre feküdhessen, hisz, nemrég mesélte Büttyök, neki már ágya sincs, semmije, hisz ő még meghalni sem mer, még a halállal szemben is tapintatos, úgy érzi, ha végezne magával, ha elválná nyakát a teknőcnyelű borotvával, egy mesterség, a borbélyművészet tekintélyén ejtene csorbát, és hát tapintatlan lenne a halállal szemben, ráérszakolná magát a halálra... Igen, Dusi hajlandó lett volna szépen rendbe hozni a bajuszod, kivágni az orrodból, a füledből is a szőrzet ördögcérnabokrait. Igen, hisz látszott, halottakon kívül mást már nem bíznak Dusira. No de hát, tenné hozzá Dusi, az is foglalkozás, mármint a halottborotválás, szép, egyike a legszebb foglalkozásoknak. A ravatalon egy torzonborz jelenség, mellette pedig egy zokogó, csenevész kis borbély, akinek sosem is adatott meg, hogy önálló műhelye legyen, de akinek most is ott kocognak táskájában a nikelszerszámok, s aki, nincs kizárva, csorgó könnyein keresztül nagy, tükrökkel, ropegósra vasalt szalvétákkal teli borbélyszalonnak véli a ravatalozót, borbélyszalonnak, amilyeneket a cowboyfilmekben látott, borbélyszalonnak, amely közepén ott fekszik — a lefektethető, csodálatos borbélyszékben — az abszolút kuncsaft, akiről a világ összes borbélya álmodik... Mondom, nem vágatkoztál az utóbbi években. És ellobbant, kiégett szőrzeted erős, nagy sörénnyé terült a ravatalon. Nem ismertelek meg. Ez már nem alibi volt. Tényleg nem ismertelek meg. Mert először voltál az, aki valójában mindig is voltál, először nem rejtőzködtél grimaszok, öngúny, miegymás mögé. Először látszott tisztán, egy az egyben mindaz a minőség, érték, amiből annyian éltünk, ami annyiunkat segítette élni, annyiunkat éltetett, amiből annyian csipkedtünk, lopkodtunk (persze mindig csak szigorúan kis adagokban, éppen csak fűszerként használva monoton, hazug, döglött életünkre), az a valami, ami láthatatlanul, észrevétlenül beépült a városka, a tartomány szellemi, művészeti életének alapjaiba. Én még egzakt pontossággal felismertem ezt a valamit az emberek gesztusaiban, szavaiban, rajzaiban, írásaiban. Megijedtem. De először történt meg velem, hogy a ravatal mellett nem a halál negatívumától ijedtem meg, nem a máris horpadó, színét változtató hullától, nem attól a bizonyos sült töktől, hanem a halál pozitívumától. Mert te nem horpadtál, nem változtattad a színedet, nem lettél tökvicsorivá, sült tökké. Egyszerűbb, természetesebb szavakkal kellene mondani, de most hirtelen nem találom őket, hiába kapkodok értük, mint ahogy te kapkodtál a tubusokért, vakon is mindig pontosan megtalálva azt, amelyikre szükséged volt, a kéket, a zöldet, a vöröset, hiába, úgy látszik, nálam az ilyen fordulatok idegződtek be: monumentálissá magasodtál ott, abban a kis kanizsai ra-

vatalozóban. Olyannyira, hogy hirtelen azt hittem, egy Jean Genet-dráma barokkos jelenetét látom (természetesen Szentkuthy és Krleža leírásainak folytatásaként). Igen, felmagasodtál. Mint egy zseniális párizsi klosár, mint egy orosz regényhős. Utolsó felvételeken, utolsó zónapörkölted elfogyasztása közben sem vetted le oroszsapkád. Felmagasodtál, mint egy *patriarcha/pátriárka*. Akármilyen meglepően hangzik is veled kapcsolatban, de az voltál a művészek, mindig az voltál a fiatal művészek számára. Mindenki tudta, hogy te, aki komolytalan dolognak tartottad a művészetet, a művészet egyetlen papja voltál felénk (ha nem az egyetlen, akkor szomszédoddal, az ügyvéd Koncz Pistával együtt). Ha nem mondják előző nap a telefonban, hogy mondtad: zárják le a koporsót, ha virasztásom alatt, fényképeid tonnányi levélzete között, alatt, ott, a szoba padlóján egyfolytában azon tűnődtem volna, hogyan is fogok találkozni veled, hogyan utoljára, a ravatalon, legrévültebb, leglázasabb pillanataimban, látomásaimban sem képzeltelek, láttalak volna létező-nem létező szüleid között futkosó, örök lelenc így, ilyen igazul. Monumentális *patriarcha/pátriárka* voltodban. Pedig ha valaki, akkor én mindig is tudtam, ismertem ezt a dimenziódat. Koporsód megemelkedett, vagy te emeltd meg egy kicsit felsőtestedet, vagy a fehér, friss virággal teli hó emelkedett feléd óriástükröként, valami gyönyörű optikai játékot játszva, valami hasonlót, mint amilyen képeiden játszódik a víz és az ég tükre közé emelkedő, az ég erejével és az ég szépségével a víz és az ég tükre közé feszülő, kátrányos halászladikokkal, amelyek különben legalább annyira hasonlítanak a koporsóra, mert hát olcsó koporsók is vannak, mint a gondolák, a pompás, kecses gondolák. Ott, a szikrázó, vakító hótükrök előtt felmagasodó ravatalnál Szentkuthy, Krleža és Genet leírásaitól függetlenül is eszembe jutott volna, eszembe, hisz annyiszor idéztem, minden bizonnyal neked is mutattam (mivel a festő naplóját neked ajándékoztam) Sütő András leírása Nagy Imre elhamvasztásáról: „*A testének elhamvasztását tanúsító ember azt mondta: a lángok láttán mintha fölült volna. Micsoda színzuhatag! ... Azt is mondják, hogy a csontjai — már-már a képeire emlékeztető módon — változatos színekben ragyogtak. Orvosi vélekedés szerint: a töménytelen orvosság következménye. És mégis úgy gondolom, hogy a jelenség nem lehetett egyéb, mint ami lényege volt; halhatatlan színeit a Nap küldte neki, de maga is fényforrás volt. A természet ritka jelensége.*” Úgy volt, szólnom kell majd valamit a koporsó vagy a sír mellett. Írni képtelen voltam. Mondataim nádszerkezete azonnal összereccsent súlyod alatt, noha a súly még nem ez a ravatali súly volt. Emlékszem, gyerekkoromban sem sikerült soha igazán megszerkesztenem a sárkányok nádvázáat. Alig lebbentek fel, hirtelen a föld felé fordultak, merőlegesen, hogy szétroncsolják magukat. (Később, a Járáson, sztyeppénken, ahogy Gyuri mondaná, viszont nem foglalkoztam sárkányépítéssel, sárkányeregetéssel, pedig ilyen kitűnő

terepük még a japánoknak sem lehet.) Képtelen voltam írni, képtelen voltam úgy a végtelenbe rántani a betűket, mint ahogy te rántottad hátrázottan, élesen és mégis tele gyengédséggel a végtelenbe vonalad, azt a vonalat, amely derekasan megállja a helyét a legnagyobb rajzolók vonala mellett is (Szalay, Picasso, Veličković, hogy csak azokat említssem, akiket évtizedek óta tanulmányozok ilyen szempontból is). Csak már rég felhígult, rég elkopott szavaim, közhelyeim tolultak elő, nem is csoda, hisz végül is a képzőművészetről való írás nekem is valami olyasmivé lett, mint neked, a te számodra a napi mázolás. Ezért, gondoltam, ha nagyon muszáj, ha a kanizsai protokoll egyértelműen betervezett, és főleg ha még lesz erőm, ha még oda tudok menni a mikrofonhoz, akkor papír nélkül mondok valamit. Valamit a Tiszáról, a Járásról, de nem úgy, ahogy írni szoktam, nem mint motívumokról, hanem úgy, ahogy nyaranta szoktunk veled beszélgetni egymás között, halkán, alig hallhatóan, a szik csillanó horizontjára merőlegest hasító pacsirtát, vagy a sziksóból ezüstzacskót csavaró forgószelet figyelve, ahogy te nekem fiatalkoromban Segantiniről, Mednyánszkyról, Icrnyairól, az orosz erdőfestőkről, Hangya képein azokról a kis színlobokról meséltél, amelyek mellett felmelegítheti meggémberedett ujjait, meggémberedett lelkét bár egy villanásra az ember. Ami a képzőművészetet illeti, mindent tőled tanultam még tizenévesen, Kanizsán, csak utána lett tanárom Zentán Benes József, Dado évfolyamtársa a belgrádi akadémián. De hát azt is éppen tőled tanultam, hogy nem a képzőművészetről van szó: az égre tapadó pacsirta, az egyetlen élőlény, amelynek fix pontja van az égen, az égben, a szik bányáparéja, sóvirága közé bukva nem vonalat húz, hanem a még egyetlen pontos információt közvetíti... Ahogy, mellest, a tiszavirág és az ökörnyal végén röpülő, látthatatlan pókokcskák is... De ahogy nyitott koporsóhoz léptem, akkor, ott, még jóval Dusi megjelenése és a temetési szertartás előtt: arcod-fejed letaglózott. Le, mint amikor a kocsmai verekedésekkor fejjel ütök szét egymás arcát az emberek. Előbb is éreztem, könnyűnek bizonyulnak papírra vetett szavaim, azt is azonnal, szólni sem leszek képes, hangom ravatalod mellett műkedvelő hangjaként hangzana, mert veled kapcsolatban minden művészetre, ellenművészetre való utalás csakis műkedvelés, dilettantizmus lehet. De most ott, a nyitott koporsó mellett már nem is gondolkodhattam ilyesmikről, csak azt éreztem, azt hallottam, hogyan reccsen szét fejed erős ütésétől az orrom, a homlokom, hogyan zúzódik szét a szám. Fejed mint tököt üti szét a fejemet, mint tökvicsorit, mint sült tököt, miközben a Te hatalmas homlokodon csak egy kis horpadás marad, az a kis horpadás, bőrcsomó, ami a pisztoly riasztó durranása után maradt. Mesélték, az utolsó napokban rossz, összekent sportszatyroddal lődörögtél. Cikázásod tehát lelassult, de nem szűnt meg. Lődörögtél a szatyorral. De nem volt már tele megnyomorított tubusokkal (óriáshernyószerű, fehér tubusokkal, amelyek-

ből sosem volt elég, valójában egész életedben a fehér tubusokért ügyködtél, szaladgáltál, a vendégmunkások nem győzték hozni a fehéret, pedig hát a fél város kint dolgozik — s most a ravatallal szemben ott volt, ott az összes fehérség, az abszolút fehérség, tisztaság), elkopott ecsetekkel, spaklikkal, nem volt benne semmi. Üres volt, mondták. Illetve, tették hozzá csak úgy, mellékesen, volt benne valami: egy kődarab. Ezzel a kődarabbal járkáltál az utolsó napokban. És végül azt a szatyrot is odaadtad egyik barátodnak. Nem teatrális ajándékozásról volt persze szó, hanem csak megjegyzed, vigye ezt a vacak szatyrot. Hallgattam a történetet (temetésed után az Aranyhalban), majd megkérdeztem, megvan-e még az a kődarab, nem dobta-e el. Megvan, mondta barátunk. Meg, azt hiszem. Miért? Mit akarsz azzal a kődarabbal? Semmit. Hát? Az egy agykorall, tettem hozzá. Barátunk öszszerezzen, megijedt, úgy tett, mintha kiejtene valamit a keze, erősen lefelé görbülő mutatójujjai közül. Megijedt, megrettent a szótól: *agykorall*. Gyorsan hozzátette, megvan, neked adom, a kő a tiéd. Pontosan éreztem, nem meri kimondani utánam a szót: *agykorall*. Amikor utoljára jártam műtermedben, az a korall még ott állt, annak a kis, redőnyös, fekete szekrénynek a tetején. Tulajdonképpen már akkor teljesen ki volt ürítve műtermed. Már semmi sem maradt az afrikai ajándékokból, eltűnt a rádió, a hatalmas bőrrönd, a drága karóra (ami megállás nélkül izgatta a város fantáziáját, katalógusokban is leellenőrizték: 1000 dollárba került, izgatta, amíg egy napon el nem tűnt a kezéről), a képes albumok afrikai festményeid színes felvételeivel, rózsaszín selyemlepedővel takart afrikai rézagyad fényképével, el a négerplasztikák, el az afrikai művészettörténetek, el a népzenei kazetták, el a monogrammal ellátott, könnyű, kis, terepi stafeláj, el minden. Csak nagy műtermi állványod és egy iskolai, padszerű állvány volt a helyiség közepén. Egy időben rajztanfolyamot tartottál ott. Tulajdonképpen azért kaptad a műtermet, a munkásegyetemről, hogy az érdeklődőket rajzolni tanítsd. Rövid ideig szinte egész osztályod volt, de aztán lassan elfogytak a tanítványok. Elfogytak, hála istennek, mesélted. De egytől képtelen voltál megszabadulni. Kovács Tónitól, a szobrásztól. Ő kitaratóan, minden szerdán megjelent. Ha nem voltál fent műtermedben, leült a létrára, és várt, képes volt várni egész nap. Micsélted, legtöbbször csak hazarohantál, aranzsáltál neki valami csendéletet: épp csak középre helyezted a széket a lavórral, s hozzádöntöttél egy söprűt. És néha csak másnap vánszorogtál haza. Olyankor, mesélted, mindig megdöbbenve láttad, Tóni megfeszülten dolgozik. Én is láttam Tóninak egy ilyen csendéletét, sőt egyet nekem is adott. Ereklüként őrzöm. Tóni kőműves volt, birkózóbajnok. De idegileg összeroppan, fiatalon nyugdíjazták. Remeteként él egy kis házban a Budzsákban. És szobrászkodik. Egész erdejét készítette már el a kitűnő szobroknak. Olykor elutazik Párizsba, Budapestre. Sorban nézi

a szobrokat a múzeumokban, beállít egy-egy ismert szobráshoz, és aztán tovább dolgozik serényen. Olykor még eljár edzésre. És rendszeresen eljárt minden szerdán hozzád, rajzóra. Több szobrom van Tónitól, de legjobban azt a reliefjét szeretem, amelyben mint egy őszállat nyoma, tenyerének erős csapása látható. Éjszaka, mondta, rohamában belecsapott az agyagba. Reggel megtalálta, és kiöntötte. Tóri padja ott állt nagy állványod mellett. Az állvány belső oldalára egy kocsmai számlára — APATINI SOR — kék golyóstollal rajzolt cigányló (vagy fiákeros nagyapád gebéje, amelyet éjszakánként mindig felkötött a gerendához, nehogy összepiszkolja magát, csutakol i kelljen, és hát, hogy reggel fel bírjon kelni) volt gombostűvel felerősítve. Ez a lovacska volt a védjegyed. Hangya festi így a sovány kőbor-kutyákat, afféle önarcképként. Levetted akkor, nekem adtad. Mohón kaptam érte (ezért nincs jogom megszólalni azokat, akik a többi motyódat széthúzták), de ugyanabban a pillanatban azt is megéreztem, itt valami baj van, valami nagy baj, ha már ezt a semmis, megsárgult cettlit is leveszed állványodról, elajándékozod. Emlékszem, ugyanilyen sóváran néztem Hangya egyik kutyás önarcképét Zágrábban, de Hangya határozott volt, azt a rajzot nem adja, mondta, szüksége van rá az óriási, pusztá műteremben. Míg noteszomba helyeztem vigyázva, s közelebről szemügyre vettem a könnyed, zseniális kis vázlatot, véletlenül a sörgyár közepén lévő jelre pillantottam: APA, írta rajta. Az idős Hangya is apjával birkózott, pontosan úgy, mint Kafka, rettegett tőle. Mit szólna apám, mondta a 70 éves festő, ha befejeznék egy képet? Rettegett tőle, de kereste is... Festmény, különösen befejezett festmény sosem volt műtermedben. Ahogy Hangyánál sincs. Hangya postázza őket, mint Kavafisz a verseit, vagy pedig lebontja, lekaparja őket. Te viszont mindig mindent rendelésre festettél, és azon nyomban nyersen, ragadósan liferáltál is. Egyszer Újvidéken egy ilyen nyers tájképet rányomtál a buszban egy tengerésztsizt sötétkék hátára, s az nyakon csípet, magával hurcolt a vegytisztítóba, kifizettette veled a számlát. Szerencsére a képvásárló nem fedezte fel a festményen a tengerésztsiztet... Akkor sem volt műtermedben egyetlen befejezett kép sem. De, csak most emlékszem, volt egy befejezetlen vászon, amit már belépve át kellett ugranom. Az ugrás viszont ott, fenn meglehetősen merész dolognak számított, hisz a padlódeszkák különben is meghajoltak az ember alatt, állandóan az volt az érzésem, leszakad az egész padlás. Fogalmam sincs, mit kereshetett épp az ajtó előtt az a vászon. Tán eldobtad, minél messzebb akartad tudni magadtól, nem tudom. Átugrottam, és a lefektetett vászon aféle szakadékként („azúr-szakadéék”) váratlanul aláejtett, megfordított, egy pillanatra fejfel lefelé tartott. Azt hittem, üres, csupáncsak lelapozott vásznat ugrok át, de ugrás közben felfedeztem a képet! Kitűnő gesztusú, dinamikájú és ugyanakkor lehetni nüanszírozású képet. Finom, kék szüremlések, kék selyemmé tū-

nő sárgavászon. Lenn gipszes formátlanság, fenn pedig fehér csapkodás, habzás. Igaz, átrepülve, földet érve már nem izgat, azonnyomban meg is feledkeztem róla, mert jól ismerem famózus alapozásaidat. Mindig is kész modern képek voltak. Aztán visszavontad, elrontottad vagy gyáván kifestetted őket. Bár annyira nyersen hagynád őket, mint Tóth Menyus, magyaráztam régebben. Menyus volt az egyetlen festő, akire mertem hivatkozni. Noha ellenkező oldalról, de mind a ketten a legnagyobb magyar festőnek tekintettük. Különös, mennyire megérezted, megszeretted az óceánt. Nem hiába festetted évtizedekig a Tisza vizét, nem hiába birkóztál az Adriával. Mindinkább divatba jöttek Afrika-képeid. Ezen nem győztem csodálkozni. Igaz, ha már Menyust említettem, élete vége felé neki is milyen nagy élménye lett az óceán. Ha véletlenül az Antarktiszra kerültél volna, mert ahogy Afrikába kerültél, úgy az Antarktiszra is elkerülhettél volna, akkor mindenki jéghegyeket rendelt volna tőled. Akkor az Antarktisz most tele lenne Tisza-képekkel, kanizsai idillekkel, a kanizsai lakások meg tele lennének jéghegyekkel. Te, aki mindig fáztál, egészen biztosan fantasztikus jéghegyeket tudtál volna festeni. Szóval már ott, röptömben Afrika-képed felett, tudtam, holnap reggel már el is fogod rontani, zseniális gyorsasággal, ügyességgel egzotikus giccse varázsolod... Akkor, utolsó műteremlátogatásom alkalmával vettem kezembe azt a követ. Azt a korallt... Oláh Sándor egyik virágcsendéletén, a hidegkék kockás asztalterítőn egy karfiol látható. Első alkalommal majdhogynem véletlenül kerültem Oláh képe elé. Váratlanul nagy hatást gyakorolt rám. Igaz, régóta foglalkoztam a virágcsendéletek újfajta olvasatával, de most nem erről volt szó. Az is igaz, hogy Konjović Dáridó című, ekszpresszív festménye kapcsán hosszasan értekeztem a kocsmai asztalterítők kockáinak fontos szerkezeti szerepéről, de mondom, Oláh képen valami egészen más fogott, döbrentett meg. Valami ilyesmit motyogtam: ez a vén, müncheni diák végül is az agyát volt kénytelen az asztalra tenni. Persze ezt senki sem vette észre. Mindenki karfiolnak vélte a karfiolt. Pedig hát ez a töksüket (Herceg nevezte így) piktor úgy csapta tenyerünkbe ezt a formátlanul gomolygó, rezgő, fehér maszszát, mint ahogy a hentes csapja a kezünkbe az újságpapirosba csomagolt velőt. Persze ez csak nekem rémlett így. A kép különben egy teljes egészében szalonképes — szalonba való — virágcsendélet. Most megjelent kismonográfiájában be sem sorolták legjobb alkotásai közé, tán nagy tárlatán sem akasztják ki, ha véletlenül el nem terjed a hír, hogy egyik kedvenc képemről van szó. A formátlan gumókkal (krumpli, csicsóka), már előbb is foglalkoztam (most is itt van az asztalomon egy cikk, amelyben a csicsóka reneszánszáról írnak: „*Siófokon nemzetközi szimpóziumot tartanak a Csicsóka reneszánsza címen. A szimpózium célja, hogy egyesítse a különböző országok kutatóinak a csicsókára vonatkozó eddigi ismereteit. Így újra előtérbe kerül ez az ér-*

tékes és igazságtalanul mellőzött vadfőzelékféle.” Minden nagyképűség nélkül mondhatom tehát, hogy jó pár évtizeddel megelőztem a tudományt, hisz nem csak verseimben írtam róla állandóan, hanem természettem is. Különben a Virág utcára merőleges vakvágány is egy óriási csicsókaültetvény — óriási csicsókaültetvény, amelynek én vagyok a gazdája... Foglalkoztam a karfiollal is, számtalanszor idézgetve Dali és Németh László szavait, akik abszolút formának, szent növénynek nevezték a karfiolt. De az utolsó, nagy lendületet az Oláh-képtől kaptam. Ezért az épp akkortájt befejezett, kifejezetten modern faktúrájú versciklust, mindenki számára váratlanul és értetlenül: Oláh Sándornak, a tőksüket müncheni festőnek ajánlottam. Ma, Oláh felmerülése, váratlan reneszánsza, Csáth és Kosztolányi mellé helyezése után, lehet annak az egykori ajánlásnak is megváltozik az akusztikája... További költői manipulációim során gipszből öntöttem ki karfiolt, és becsempésztem egy anatómiai ember koponyájába, az anatómiai ember gipszagyát pedig kicsempésztem egy karfiolföldre... Majd nemsokára meg korallba oltottam karfiolt, karfiolba meg korallt. Sokfajta korallt ismertem, ugyanis költői kísérleteim tán legfontosabb vállalkozása volt a veteményeskertek alól az Adriába vezetni, téríteni a Tiszát: Adorján-tól az Adriába. Mondom, ebből következően tényleg sokfajta korallt tanulmányoztam, de az agykorall valahogy elkerülte a figyelmemet, úgy látszik, a Tolnai Világlexikona miatt elsősorban. Ugyanis mégiscsak az a bibliám. A világító tollkorallról, pl. külön verset írtam, úgyszintén a šibeniki korallpadokról, de mondok, mivel a Tolnai Világlexikona nem tud az agykorallról, én sem tudtam. Az új kiadásba természetesen már beiktattam. Sajnos, a költői experimentum, még a költői kategóriák házi, kisiparosi, veteményeskerti előállítás, kicsíráztatása, palántálása is hirtelen megszakadt. Azon a napon, amikor főbe lőtted magad. Majd részletesen el is mesélted (ugyanis csak néhány napig forgott nehezebben a nyelved), hogyan ütődött csontfaltól csontfalig az agy fehér zónáiban az ólom, miközben a meggyagnyivá deformálódott golyót a tenyerembe ejtetted. Hirtelen megszűnt a játék. Igaz, a Világporba még bekerült néhány, esetekre való utalásként is felfogható apróság, mint pl. éppen az a Karfiol című háromsoros:

karfiol közepében
mint agyba lőtt golyó
az ének-ón

De a játék valójában megszűnt. Meg, noha mindig is tudtam, ez a játék, nem az a játék (s ha egyszer majd véletlenül valaki újraolvassa azokat a verseket, látni is fogja): élet-halálra menő. Az is igaz, nem sokkal az eset után Németországba mentem: spárgát szúrni. Heidelberg mellé. Úgy tűnt ez is csak a játék folytatása, a költővé lett fi-

lozopter játéka, de Németországban dolgozni nem játék, nem költői experimentum (több nemesiliticsi asszony halt meg ott, a spárgaföldeken). És a folytatás még kevésbé volt az: a Németországban keregett pénzen vásárolt bikák, a bikák szétvert feje, tenyerembe nyomott, takonyselyem karfiol-agyveleje... Mióta érzem, hogy ez a játék veszélyes, de sehogyan sem tudtam megszakítani, sehogyan sem tudtam, mint te, kiszállni a buliból, jöllehet szellemi életünkben már csak asziszisztálhattam... Akkor, ott, utoljára műtermekben, átrepülve Afrika képed felett, kezembe vettem a korallt. Ujjaim mindent éreztek, tudtak, de ahogy megszólaltál, ahogy kimondtad a nevét: *agykorall*, kis híján én is elejtettem, mint ahogy az a barátunk, akinek végül is életed utolsó napján ajándékoztad. Persze te nem vettél észre semmit. Elmesélted, orvosodtól, a temerini Gáspártól kaptad, attól, aki kivette agyadból a golyót. Az ólommeggymagot. Összebarátkoztatok (mint különben annyi orvosoddal), gyűjti képeidet. Majd hirtelen elhallgattál. Feléd fordultam. Megijedtem, verseimre, felelőtlen játékomra térsz. Megkérdezed, miért nem az őszről, a citromkörteszín levelekről, az őszi esőkről írok, miért arról az ólomról, amit a fejedbe lőttél, miért vájkálok az agyadban, hisz te sem az én görbe orromat fested, nagytod egész vászonra, pedig egészen izgalmas informelképzet lehetne képezni belőle, nem, hanem virágcsendéleteket, miegymást. Már kész is voltam a válasszal: igaza van, ha még írni fogok valaha is valamit, csakis az évszakokról, gyerekkorom egy-két jelentéktelen eseményéről, a Tiszáról, apám boltjáról, égő házunkról... Érdekes, amikor Koncz Pistával vagyok, akkor is mindig attól rettegek, megdorgál fegyelmezetlen, mohó verseim miatt... Megszólaltál. De nem a versekről kezdted beszélni, életünk folyamán egyszer sem beszélünk róluk. Képzeld, mik történnék velem, mondtad. Mik, kérdeztem megkönnyebbülve, hogy nem kell verseimről okoskodnom, de azon nyomban még jobban megijedve, hisz te nem szoktál ilyesmiket mondani, nem, hisz veled mindig különös, borzalmas dolgok történtek, amióta megszületted. Mik történnék, kérdeztem ismét, alig hallhatóan. Egy nő idehozta ezt a magnot. Hogy beszéljek bele. Beszéljem bele az életemet. De be sem tudom kapcsolni. Tudod, ezt a vacak olajkályhát sem tudom begyújtani... emlékszel, amikor Grétiék teát tanítottak főzni, hogy bár teát tudjak magamnak készíteni... most bevallom, azóta sem főztem magamnak teát... semmit... Nem tudom bekapcsolni, meg hát, nekem nincs is életem, mint nektek, akiknek apjuk, anyjuk van, akik hazajárhattok ebédre, akiknek kimossák, kivasalják a nadrágjukat, ingüket. Nekem egy nagy, egy borzalmas lyuk van az életem helyén. Ha elkezdenék mesélni, ha elkezdenék beszélni itt, egyedül gubbasztva éjszakánkint ezen a végtelen padláson: lángra kapna a hússzín hangszalag. És ez még semmi. Képzeld, az a nőszemély azt kérte tőlem, fessek meg az önarcképemet neki. Fessek meg annak a 68-as, romantikus önarckép-

nek, amiről a Domi azt a szép kis versikét írta (mit csinál a Domi? hol a Domi? miért hagyott itt bennünket? jó, hogy itt hagyott bennünket, jó, mert aki itt marad...) a párját. Megpróbálta felidézni a versikét. Olykor büszke volt, hogy olyan költők írtak róla verset, mint Gál, Pap, Fehér, Ács, Koncz, Domonkos. Megpróbálta felidézni Domonkos önarcképe alá írt, kis versikéjét. Segítettem befejezni neki:

szóburok feszül a világ nyakán.

Fessem meg neki az önarcképem. Az önarcképem — abban a pillanatban, amikor föbe löttem magam. Elzavartam. De aztán, egy napon nagyon kellett a pénz. Éhes voltam, adósságom is volt, meg estére kártyázni is szerettem volna a Hat Csöcsben. És nem volt más rendelés. Már nem volt egyetlen Tisza- vagy virágcsendélet-rendelés sem. És én feltettem egy nagy vásznat az állványra. És megfestettem neki azt az önarcképet. Azt, amikor szétlöttem a fejem. És elvittem neki, ide, a cipőgyárba, ahol dolgozik, el, még úgy, nyersen, csöpögösen... Az a kép, az az önarckép attól az utolsó műteremlátogatástól kezdve mind intenzívebben foglalkoztatott. Utazgattam az országban, a világban, rengeteg képet, szobrot néztem (legfontosabb élményeimről neked is beszámoltam: Balthus és Wagt, és mindenekelőtt Meštrovićnak az a levágott kezű gipszfeszülete), de mindinkább éreztem, a kép, amivel nekem szembesülnöm kell, az ott van, ott, ahonnan elindultam, ott van: Kanizsán. Többször látni véltem, hisz ott, az ágyon gubbasztva akkor, néhány mondatban le is festetted nekem. Ez az, minden bizonnyal az a kép, amit csak te festhettél meg, amelyben végre benne foglaltatik egész művészi és emberi tapasztalatod, az a valami, amit eddig teljes egészében csak a fényképeiden találtam meg, csak a fényképeidről tudtam leolvasni. Csak most értettem meg, ezért volt szükség tehát a sok fényképezkedésre, hogy aztán egy napon te is lefotografáld magad, úgy istenigazából. Le, még hozzá, a legborzalmasabb pillanatban. Igaz, itt kicsit zavart egy képeslap, amit a gyerekeknél láttam, most is kint van, a falukon: *You drive me crazy*, felirattal: egy fiatalember szétlövi, azaz átlövi a fejét, a pisztolyt a halántékához szorítja, a másik felén meg kilövell valami rózsaszín maszsa, anélkül persze, hogy a fiú mosolya változna, anélkül, hogy rajzfilmfigurás trikója egy kicsit is összepiszkolódna... Valójában én egy önarcképet képzeltem el, a 68-as önarckép elmozdítását, folytatását, továbbírását fényképeid irányába. Portréfestészedet két pólusra: rózsaszín lényeid (rendelésre, ám végtelen szeretettel festett gyerekportréid) és morbid, informeles anyagkezelést és fotórealizmust ötvöző állatembereid (tiszván a művészkedés kedvéért festett Cápa-Mussolini és a Gorilla) között. Végre egy kép, amelyen destruktív, önromboló és anyagi dimenzióid megütköztek. És valami új egészsé álltak össze. Lám,

megvan a Kép! Mégis elkészült. Nem hiába kiáltoztam, mint az őrült, a smaragd- és salakpályák szélén, a végtelen, fekete asztallap felett — még álmomban is, ahol ezek a terrénumok természetesen egygé olvadtak, megszűnt a határ, a smaragd- és salakpályák, valamint a nagy, fekete íróasztal között:

Hajrá, Ecset!

Megvan a Kép, melyben benne összes haláltapasztatod (nálad ez nem kategóriát, valós tapasztalatot jelent, de benne az újjászületés is az a gyerekportréidről sugárzó valami. Megvan a Kép! Megvan a KÉP! Ne haragudj, Ecset, de nem sokkal temetésed után, amikor még intenzívebben kezdett élni bennem az a Kép, élni, nőni, valami olyasmivé, mint amit ott láttam, a ravatalon: megkerestem az általam említett nőt. Mondták, míg nyomoztam utána, mert nyomoznom kellett, hisz tényleg annyira elszakadtam Kanizsától, hogy a neve már semmit sem mondott nekem, mondták, hogy magnetofont hordott utánad, szalagokat, de te tiltakoztál, azt mondtad, ráfingasz a szalagra. Nekem, igaz, nem így fejezted ki magad, csak azt mondtad, azért nem beszélsz a magnetofonba, mert nem tudod kezelni, ahogy meg közeledett a tél, mind lilábbak, mind gémberelettebbek lettek kezeid, nagy, puffedt, döglött halra kezdtek emlékeztetni, amely csak a fehér papíron, csak a fehér papír közegében (egyszer mesélted, mivel gyakran dolgoztál gyerekkorodban a parókiákon, sok ostyahulladékot, ostyareszlit ettél, és később a fehér papír, különösen az a kézzel gyártott, cseh papír, amilyenre a Tribün kiállítására dolgoztál, az ostya anyagát, ízét idézte fel benned, óvatosan dolgoztál rajta, akárha ostyába rejtlenül valamiféle vízjelet) éledt fel olykor, csak a fehér papíron vált csíkhallá — *csíkká*. Hogy az a kéz ennyire deformálódott, abban nem láttam semmi különöset, sőt amióta olvastam Heidegger lelkes szavait Hitler csodálatos kezeiről, még szükségszerűnek is hittem... Szóval, megkerestem azt a nőt a Faluban. Almási lány, magyarázták, de nem a cukrász, hanem a Kácsa-féle Almásiak közül, most Pekláné... Benyitottam egy házba, és éppen Gela háza volt, Gelát, gyerekkorunk mitikus, ferde nyakú futballistájáé (egy kocsmai verekedés alkalmával, állítólag, nyakába tört a késpenge — és benne maradt!); ő igazított aztán útba, ő, akivel még, nincs kizárva, fociztatok együtt. Mondtam az asszony-nak, mi járatban vagyok: önarcképed keresem. Azt, amelyet az ő furcsa rendelésére készítettél. Nincs meg, mondta. Volt valami vázlat... Vártam, belekezdjen a vázlat leírásába, bár csak egy mondattal is igazolja vissza képzelgéseim Képét, bár azt igazolja, hogy annak a Képnek a vázlatáról van szó. Idealizált, szép képnek indult, mondta az asszony. De széttépted. Vagy ráfestettél valamit. Hirtelen bedugtam a lábam ebbe a részbe: *vagy*... Igen, minden bizonytalán ráfestett, bizony-

gattam magamnak is, tehát a Kép mégis létezik, csak elrejtőzött, el, mint az a hulla, amelyről a párizsi Ljuba Popović mesélt nekem egyszer a tengeren: lefestette, magyarázta, mert zavarta a kompozíciót, de tette hozzá, azért létezik, egyszer, nincs kizárva, aféle hamleti sírásóként rábukkan valamelyik restaurátor... Ráfestettél valamit. Szégyenlősen eltakartad az arcod. Igen, ráfestettél valamit, mint arra a portrévázlatra is, amelyet Horgoson láttam, Virág Ibinél: megfordítottad a vásznat, a fejet és egy szárazvirág-csendéletet raktál rá kés-sel, egy monokrom csendéletet hófehér alapra, de közben titokban a szemeket visszafordítottad, egy kis szűrkével úgy rejtetted a csokorba, hogy nézzenek, lessenek, figyeljenek bennünket. De mindezt igazán csak akkor látni, ha a fény felé emeljük a vásznat, különös, de akkor meg a virág tűnik el... Igen, minden bizonytalán hasonlóan rejtetted el önarcképedet is. A vázlat még az anyali állapotot rögzítette, és a destrualás, a főbe lövés elmaradt, később szándékoztál felrobbantani. Tehát mégiscsak pontos az a Kép, éppen csak a vásznon akkor még nem dördült el a lövés, illetve, lehet, a vásznon nem is kellett volna eldördülnie annak, ami a valóságban eldördült. Épp így tudtad volna csak kikerülni annak az említett, giccses képeslapnak a csapdáját. Hisz a fejedben állandóan ott visszhangzott az a robanás, az a reccsenés, ahogy az ólom átütötte a koponya falát, szétrobbantotta fejed csontlabdáját. Aki igazán a szemedbe tudott látni, az hallhatta azt a borzalmas detonációt. Tehát egy anyali rózsaszín portré lett volna, hasonló a 68-ashoz, sőt még romantikusabb, idealizáltabb, még közelebb rózsaszínű gyermekportréidhoz, csak a szemeken csapott, hangzott volna ki az az elviselhetetlen detonáció. Goya porcelán arcképein lesnek ki hasonlóan a fekete szemek, a borzalom... És akkor még csak Van Gogh nevét kell ideírnom, mert csak most látom, milyen nagy hatással volt rám arról a Képről való képzelgésben Artaud Van Gogh-könyve, amit én olyan sokáig az egyetlen elfogadható szövegnek tekintettem a képzőművészetről (Ružótól kaptam még ott a Mirabeau-hidnál), akárhol is ütöm fel a Gallimard életműsorozatának ezt a kötetét, most is úgy érzem, rólad szól, arról, pontosan arról a Képről: „*Van Gogh tekintete olyan átható, hogy szinte árad belőle a skrofulózis, egy maszk kiszáradásának átka, melyet nem tudni, milyen rossz szellem ragasztott az emberre, olyan maszk, melyet egész életünkben leplezünk.*

Ez a gyötrő

átható

metsző tekintet

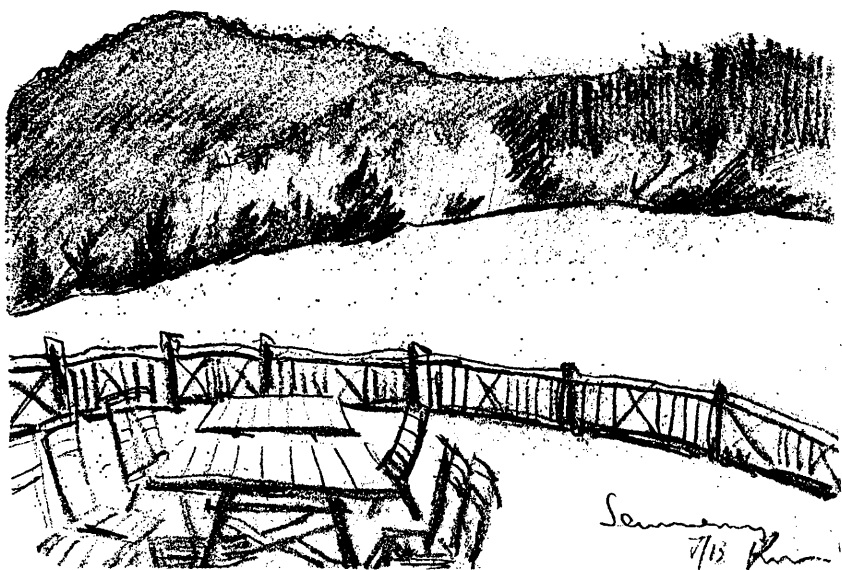
majdnem az éleslátásig, az őszinteségig obszcén, ugyanakkor üres, tartalmatlan, zavarodott, visszatekintő, az egész belsőnél szörnyűbb külszín alatti külalakká változik. Nagy pszichológus volt, aki festette... Bár látszik, hogy ez a pszichológus örült volt, de ha bármilyen örültséget, delíriumot látunk egy hasonló tekintetű arcban, akkor magunk

is elidegenedettek vagyunk, végérvényesen elidegenedettek minden emberi igazságtól, és ez bizonyítja, hogy az egész pszichiátria mindig is csak abból élt, hogy elidegenedett a legalapvetőbb és legegyszerűbb igazságtól...” (Abba kell hagyni az idézést, és persze még a fordítást is le kellene ellenőriztetnem valakivel.) ... Nincs kép, mondta az aszszony olyan gyorsan, mintha csak várta volna kérdésemet. Nincs. Nincs kép. De van: kazetta. Kazetta? Igen. Lehet, volt több is, sokat felhordtam neki, de hozzám csak ez jutott. Csak ez az egy, de ezen is rajta az egész élete... Önről (mármint rólam) is beszél. Arról a nagy, fekete íróasztaláról... O. rávett, csináljak kiállítást. Ő tudott csak ilyen hülyeségekre rávenni. Akkor karistoltam a Tiszavirágot, az Ökörnyált, A hal árnyékát, A teknős halálát. Cikornyás, munkás rajzok voltak azok... Volt egy nagy asztala, szép, fekete volt, jól nézett ki rajta a fehér lap, kedve támadt az embernek, hogy karcoljon rá valamit. Sercegetem néha egész éjszaka... Kihúzott belőlem egy egész kiállításra való... Szép sikerem volt. Az akkor már nagybeteg Sáfrány dísztáviratot küldött... Nincs mellettem senki, aki ösztönözne. Magamtól csak vicik-vacak, színes levelezőlapokat tudok csinálni. Odajutok lassan, mint a Tácsi Béla, a kovács... Az aszszony szinte szó nélkül kezembe nyomta a kazettát. Nem értettem, miről is van szó: kép nincs, nincs az a kép, amiről meséltél nekem, kazetta viszont van — nem fingottál rá, hanem szokatlan alázattal meséled rajta életed történetét... Radács bácsi vitt rá a rajzolásra. De mesélték, hogy már kiskoromban is gyakran fogtam egy fadarabot, és követtem azokat a rajzolatokat, amelyeket a föld diktált, azokat a formákat, repedéseket, kerestem, mi alakulhat ki belőlük. Így szoktam rá a rajzolásra... Századszor hallgatom újra, amit erről az asztalról mondasz, az első tárlat nagy lapjairól, amelyekről (akár B. Szabó nagy lapjairól) sem a jugoszláv, sem a magyarországi képzőművészeti kritika nem vett tudomást; nagy, összefoglaló tárlatokat készítenek, amelyeken egyáltalán nem szerepelsz, noha objektíve az egyik első hely illetve meg a mindenkori rajzolók között... Már elkészült az Ökörnyál, amikor Futak mellett egy nádasban megpillantottuk a haladó teknőst: olykor még megmozduló, pikkelyes lábai ökörnyálba gabalyodtak, hol azt hittük, finom selyemmel kötötték meg, hol pedig azt, hogy az az égi selyem nem más, mint a teknős távozó lelke... „Teknőc vagyok, a karmos jaguár majd felfordít”, szavalom Hajnal Anna versét... és közben ismét hallani vélem tollad határozott zenéjét, látni azt a csodát, ahogy a természetből vett motívum a tiszta rajz metaforájává válik. Herman Ottó írja Magyarország pókfaunájának Vándorlás (Ősi fonál, bikanyál) című fejezetében: „Egyes szakait e tünetnek gyakorlatom közben igen gyakran észleltem, de egész lefolyását, a felülő különbségek eredetét csak a Bácska rónáján és mocsárai körében sikerült felderítenem, hol az ősi fonál tünete néha valóban óriási mérvűket ölt, a lég, a rét, a

bokrok, a talaj tele vannak foszlányaival...” Századszor hallgatom újra utolsó tekercesed, és mind többször nyomom le a gombot ennél a mondatnál: *Nincs mellettem senki, aki ösztönözne...* Ezeket a szavakat akár vádként is értelmezhetném, de nem értelmezhetem úgy, ha értelmezhetem, ha értem, egyáltalán, nem, mert nekem is ugyanolyan nagy szükségem volt arra, hogy együtt dolgozzunk. Munka közben egybenyílt a képzőművészeti és a költői műhely. A költői műhelyben különültek el, preparálódtak gyerekkorunk mitikus lényei, a tiszavirág, a végtelen fonalat vonzó, csöpp pók, de egész napos rajzolásuk, újrateremtésük nekem is sokat jelentett, valójában a te műhelyedben ellenőriztetett le, kibírják-e a magasfeszültséget. És lettek azon nyomban magának a rajznak/rajzolásnak a metaforáivá. Fantasztikus gesztusok, amelyek mégsem futnak a semmibe, amelyek mégsem ürülnek ki, mint ahogy idővel kiürülnek még a legnagyobb modern művészek — mint amilyen Hartung vagy Pollock — gesztusai is... Igaz, abban az időben, amikor első kiállításodat csináltuk, volt időm bőven, épp nem dolgoztam, ez volt az az idő, amikor a Symposium felelős szerkesztőjeként feltételesen elítéltek, sőt Jutka sem dolgozott épp, így tényleg volt időnk bőven veled foglalkozni. A másik médiumba való menekülés egy időre elterelte a figyelmemet az irodalomról — amiért elítéltek... A rajzkiállítás után hazamentél, hazaszöktél, és főbe lőtted magad. Aztán még megcsináltuk a temerini portrékiállítást, de idővel teljesen elidegenedtél Újvidéktől. Megértetted, itt sosem kaphatsz állást (erről a problémáról utolsó tekerceseden is beszélsz), és többé már nem voltál hajlandó egy napig sem itt maradni, pedig itt várt a manzár, ideális, kis műterem, itt a fekete asztal. A tanyára minden nyáron kijöttél egy-két napra. Nekem az is fontos volt, fontos, hogy amit hónapokig néztem a vakító szik felett, arra te is vess néhány pillantást, tegyél néhány megjegyzést. De festeni csak egy alkalommal festettél, rajzolni egyszer sem. Az első Járás-kép (szakadt szikes-meszes part, fányi számartövis és a kiégett, foltos legelő), még most is ott lóg a tanyán. Érdekes, ezen még van néhány motívum, pedig ezt művészkedve készítetted, viszont ahogy kommercializáltad a témát, már csak a „nagy sömni” látszik... Az egyik szomszéd tanyasi gyerek sokáig állt a kép előtt. Na, kérdeztem. Jó, mondta: *olyan sütt...* Hallgatom utolsó tekercesed, és mindinkább megbizonyosodom róla, semmit sem értek, semmit sem tudok. Nem lett volna szabad ebbe a levélbe se belebonyolódnom... Részletesen elmeséled halálaid... Aznap, amikor lövöldözni kezdted, egy Márta nevű szegedi lány is felbukkan Kanizsán... Meséled, a Rekecki-kocsma sarkán Vas Bandi el akarta venni tőled a pisztolyt, de nem adta oda neki, ő meg elment a Barsához megpatkoltatni a lovát. Azt mondta, várd meg, de te nem vártad meg... Csak akkor engedsz fel mesélés közben, ha nagyanyádról beszélsz (cselédmámi volt, mondod, és felsorolod a grófokat, akikkel kap-

csolatban volt), meg amikor Afrikáról. Részletesen leírod az Indiai-óceán nagy hullámain. *Lebújtam, átdübörgött fölöttem, hátára emelt, és azén gyöngédén tett le a sima homokra, mintha a dunnába eresztettek volna gyerekkoromban. Tán ez kárpótolt mindenért...* Hát igen, végül is megkaptad azúrkéek paplanod... Említéd afrikai naplódát. Én is láttam azt a fekete fedelű naptárt, amikor visszaértél: szépen, rendszeresen jegyezgettél... Nem tudom, mi lehetett a sorsa. Vagy nekiajándékoztad valakinek, vagy ellopták, míg holtan ültél ott, az asztalnál... Akkor, utolsó műterem-látogatásom alkalmával már nem kerültem vissza az Afrika-kép fölé, az agykorallt sem vettem ismét kezembe. Álltam az ablak előtt, bámultam le Kolozsváry-Seszák Öklöző Jézuskájára, néztem azt a helyet, ahol egykor artézi kút állt nagy vályúval... Az ágyon gubbasztottál, magad elé meredve, egyre csak azt ismételtgetve: képzeld... képzeld... Hirtelen öregembernek tűntél... Képzeld, valamelyik éjszaka nem bírtam elaludni, az Üvöltő szeleket olvastam már vagy tizedszer. Éppen elmúlhatott éjfél. Hirtelen dörömbölni kezdtek a padlás, a műterem ajtaján. Kuss! — kiáltottam ki, éreztem, nincs annyi erőm, hogy kikecmeregjek az ágyból, hogy lebororkáljak ezen a meredek létrán. A rendőrség! — kiáltották. Nem érdekel, kiáltottam vissza, és fejemre húztam a párnát. Tovább dörömböltek. De nem olyan durván, mint különben szoktak. Nem olyan durván, mint amikor a Hekával harcoltunk ellenük. Ezt azonnal érzékelttem. A rendőrség finoman dörömbölt a műterem ajtaján? Mit jelentsen ez? Békés szándékkal vagyunk, kiáltották. Fontos. Beengedtem őket. (Egyszer, még a kis házban, kiugrottam előlük az ablakon, és Koncz Pista ügyvédi irodájának védelmét kértem. Kisült, a tartományi elnök küldte a pénzt egyik festményemért...) Papírt, radírt, ceruzát hoztak. Félresöpörték a száraz kenyérdarabokat, és az asztalra terítették a hattyúlapot. És ráhelyezték átlósan a túhegyes ceruzát. Meg a radírt. A radírra meredtem. És a fejembe szaladt a vér. A radír, tudod, mindig bosszantott. Csak tudnám, ki találta fel! És miért?! A radírgumival ki lehetne zavarni a világból. Kiradírozni valamit, egy vonalat, újat húzni, ezt sosem értettem. És most még a rendőrség is radírgumit hoz nekem! Gondoltam, bekapom és megeszem. Úgyis éhes voltam, mint a farkas. Mondták, a nap folyamán egy idegen férfival biliárdoztam a Tiszában. Valami naiv famozaikokat árult. Mondtam, igen. De egy pillanatra sem vettem le a tekintetemet a radírról. A radírgumit fixáltam. A vadonatúj radírgumit, oldalán egy aligátorral. Ez az idegen férfi, folytatták a rendőrök, délután — december 13-a volt, péntek — megerőszkolta és megfojtotta az erdész kisunokáját a népkertben. Rajzoljam le, hogyan nézett ki. Itt a papír, meg a ceruza. Meg a radír, tettem hozzá. Rajzoljam le, hogyan nézett ki? Ismertem a kislányt. Szép, nagy, kék szemei voltak, szinte naponta itt olvasgattott a műterem alatt, a könyvtárban. Minden érdekelte, szokatlanul

intelligens kislány volt. Ez lett a végzete: az üres, téli népkertben odament megnézni a padra rakott intarziákat, ahogy később az újságírók írták: a szörnyfestő halálkiállítását. Mondom, őt minden érdekelte... Rajzoljam le, hogyan nézett ki a gyilkos? Lerajzolom, pontosan. De minek ez a radír?! Miért hoztatok radírt?! Az egyik rendőr zavartan egyenruhájára zsebébe csúsztatta a radírt. Az aligátoros radírgumit, nem a gumibot fölötti zsebbe. És megmutattad a levegőben, hogyan vázoltad fel nagy, lila kezeddal, két-három vonallal azt az embert. Néztem nagy, lila kezedet a mocskos párnán — már gyerekkorom óta sejtetem, erre a nagy lila kézre még a fényképezőgép korszakában is szükség lesz egyszer... A rendőrök gyorsan eltűntek, lebukdácsoltak a rajzszal. Én meg itt maradtam, ebben a mocskos ágyban, az Üvöltő szelekkel.

Sonnwendstein, 1917. V. 20.